

■ **Η ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΤΩΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΣΤΗΝ ΠΡΩΤΟΒΑΘΜΙΑ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ**

Τριαντάφυλλος Χατζής
Υπ. Διδάκτορας

Πανεπιστημίο Μακεδονίας

Μαργαρίτης Σαμαράς
Διδάσκων

Πανεπιστημίο Πατρών

Δέσποινα Μακρίδου-Μπούσιου
Αν. Καθηγήτρια

Πανεπιστημίο Μακεδονίας

Περίληψη

Στη συνεχή και αλματώδη εξέλιξη των επιστημών και της τεχνολογίας στην εποχή που διανύουμε, η οικονομία συνέχιζει να κατέχει, όπως εδώ και πολλούς αιώνες, πρωτεύοντα και καθοριστικό ρόλο στην ανάπτυξη και ευημερία των κοινωνιών. Επηρεάζει άμεσα τις – «χωρίς σύνορα» πλέον – χώρες του κόσμου, με αποτέλεσμα η ανάγκη κατάκτησης της οικονομικής γνώσης

και μάλιστα από την παιδική ηλικία να γίνεται ολοένα και περισσότερο επιτακτική.

Η παρούσα εργασία πραγματεύεται τη διδακτική των οικονομικών στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση, θεωρώντας ότι η επιστήμη της διδακτικής, μέσα από το εκπαιδευτικό σύστημα κάθε χώρας, καθίσταται αρωγός στην πορεία για την κατάκτηση της γνώσης.

Λέξεις Κλειδιά

Διδακτική των Οικονομικών, Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση, Αναλυτικά Προγράμματα Σπουδών (Α.Π.Σ.), Διαθεματικότητα, Ευέλικτη ζώνη.

JEL
A20, A21

1. Εισαγωγή

Έρευνες των τελευταίων εικοσιπέντε χρόνων απέδειξαν ότι οι μαθητές της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης έχουν την ικανότητα να κατανοήσουν τις βασικές έννοιες της οικονομικής επιστήμης. Ο Walstad (1979), σε μελέτη που απευθυνόταν σε παιδιά εννέα έως δώδεκα ετών και αφορούσε τη συνολική διαδικασία μάθησης των οικονομικών και τις διαφορές στην κατάρτιση των εκπαιδευτικών, κατέληξε στο συμπέρασμα ότι οι μαθητές έχουν τη γνωστική ικανότητα, μέσα από σωστές διδακτικές στρατηγικές, να αποκτήσουν οικονομικές γνώσεις.

Πειραματικό εκπαιδευτικό πρόγραμμα οικονομικής εκπαίδευσης που πραγματοποιήθηκε στην Ιταλία με μαθητές ηλικίας οκτώ έως δέκα ετών και διήρκεσε τρία χρόνια (1982-1985), έδωσε τεκμηριωμένα συμπεράσματα, προτείνοντας την εισαγωγή του μαθήματος των οικονομικών στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση. Λίγο αργότερα οι Berti και Bombi, σε μια αναλυτική έκθεση για την ανάπτυξη των οικονομικών ιδεών πάνω στα αντικείμενα της εργασίας, του χρήματος, της παραγωγής και του εμπορίου, κατέληξαν ότι παιδιά από τεσσάρων έως δεκατεσσάρων ετών μπορούν να κατανοήσουν τις παραπάνω έννοιες καλύτερα από τους ενηλίκους (Ajello και συν., 1987). Πολλές ακόμη έρευνες ενισχύουν με τα ευρήματά τους την άποψη ότι η διδασκαλία των οικονομικών είναι εφικτή σε μαθητές κάθε ηλικίας (Kourilsky, 1986. Sosin και συν., 1997), παρά την κριτική στάση οικονομολόγων του κύρους του G. Stigler που αμφισβήτησε ότι τα οικονομικά ανήκουν στην εκπαίδευση όλων (Μακρίδου-Μπούσιου, 2002: 119).

Τι συμβαίνει όμως με τη διδασκαλία της οικονομικής επιστήμης τα έξι πρώτα σχολικά χρόνια; Στις επόμενες ενότητες, μετά από μια συνοπτική ιστορική επισκόπηση της οικονομικής εκπαίδευσης, αναλύεται ο τρόπος διδασκαλίας των οικονομικών μέσα από τα προγράμματα σπουδών της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης.

2. Ιστορική επισκόπηση της διδακτικής των οικονομικών

Λίγα χρόνια μετά τη συγγραφή των δύο σημαντικότερων έργων του Adam Smith, *The Theory of Moral Sentiments* (1759) και *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations* (1776), που σηματοδότησαν τη γένεση της οικονομικής επιστήμης, το William and Mary College συμπεριέλαβε την πολιτική οικονομία στο πρόγραμμα μαθημάτων χρησιμοποιώντας ως εγχειρίδιο το δεύτερο χρονικά βιβλίο του Smith. Ήταν η πρώτη φορά που τα οικονομικά διδάσκονταν σε οποιοδήποτε επίπεδο της εκπαίδευσης (Hinshaw και Siegfried, 1991: 373). Έναν αιώνα αργότερα, το 1885, συγκροτήθηκε η πρώτη ένωση οικονομολόγων, η American Economic Association (A.E.A.), σηματοδοτώντας παγκοσμίως την απαρχή της οικονομικής εκπαίδευσης σε προπανεπιστημιακό επίπεδο (Μακρίδου-Μπούσιου, 2002: 117).

Από τις αρχές του εικοστού αιώνα διαφαινόταν η ανάγκη ένταξης των οικονομικών στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Η τεχνολογική εξέλιξη στην παραγωγική διαδικασία και οι συνεχείς κοινωνικές μεταβολές τόνισαν την αναγκαιότητα μελέτης της οικονομικής επιστήμης. Οι πραγματείες μεγάλων οικονομολόγων του δεκάτου ενάτου αιώνα, όπως του David Ricardo (*Principles of Political Economy and Taxation*, 1817), του Karl Marx (*To Κεφάλαιο*, Α' τόμος, 1867), του William Stanley Jevons (*Money and the Mechanism of Exchange*, 1875) και του Alfred Marshall (*Principles of Economics*, 1890), αύξησαν το κύρος της οικονομικής επιστήμης.

Στο πρώτο μισό του εικοστού αιώνα η ανάπτυξη των θεωριών μάθησης έδωσε ώθηση – εκτός των άλλων – στην έρευνα για την οικονομική εκπαίδευση. Από το 1960 η American Economic Association συνεργάστηκε με το Joint Council on Economic Education (J.C.E.E.), το οποίο μετέπειτα ονομάστηκε National Council on Economic Education (N.C.E.E.), για τη δημιουργία εκπαιδευτικού

υλικού σχετικά με το μάθημα των οικονομικών, δημιουργώντας ακόμη θετικότερο κλίμα για την ένταξή τους σε κάθε επίπεδο εκπαίδευσης. Σήμερα, υπάρχουν Κέντρα Οικονομικής Εκπαίδευσης σε κάθε πολιτεία των Η.Π.Α. τα οποία εντάσσονται στις δραστηριότητες του National Council on Economic Education. Η αναγνώριση, μάλιστα, της χρησιμότητας των οικονομικών στην ερμηνεία των κοινωνικών φαινομένων (VanSickle, 1992: 57) υποχρέωσε τους σχετικούς φορείς των Ηνωμένων Πολιτειών και της Μεγάλης Βρετανίας να εισαγάγουν την οικονομική επιστήμη στο νηπιαγωγείο.

3. Η διδασκαλία των οικονομικών στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση χωρών του εξωτερικού

Στις περισσότερες χώρες η οικονομική εκπαίδευση των έξι πρώτων τάξεων του σχολείου εντάσσεται στο πλαίσιο της μελέτης των κοινωνικών επιστημών. Σε ελάχιστες περιπτώσεις, όπως σε κάποιες πολιτείες των Η.Π.Α., διδάσκεται με τη χρήση αυτοτελούς εγχειριδίου. Η συλλογή των οικονομικών στοιχείων που περιέχονται στα σχολικά βιβλία της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης αποτελεί ιδιαίτερα δύσκολη διαδικασία, καθώς προϋποθέτει την ανάλυση περιεχομένου όλων των σχολικών βιβλίων της κάθε χώρας. Εντούτοις, με τη χρήση διαδικτυακών πηγών μπορούμε να συλλέξουμε αρκετές πληροφορίες για τα αναλυτικά προγράμματα πολλών χωρών. Για την πραγματοποίηση της έρευνάς μας επιλέξαμε δύο κράτη από την αμερικανική ήπειρο (Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής, Καναδάς), δύο από την Ωκεανία (Αυστραλία, Νέα Ζηλανδία), ένα από την Ασία (Σιγκαπούρη) και δύο από την Ευρώπη (Αγγλία, Σουηδία).

Σύμφωνα με το *A Framework for Teaching Basic Economic Concepts, with Scope and Sequence Guidelines, K-*

12¹ και την ηλεκτρονική πηγή Economic Education Web (ecedweb.unomaha.edu/home)² του University of New Orleans, μπορούμε να διαχωρίσουμε τις θεματικές περιοχές που είναι κατάλληλες να διδαχθούν στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση στις ακόλουθες κατηγορίες και υποκατηγορίες του πίνακα:

Πίνακας

Κατηγορίες	Υποκατηγορίες
Στενότητα και οικονομικές επιλογές	Στενότητα, οικονομικές επιλογές, ανάγκες, αγαθά, υπηρεσίες, καταναλωτές, παραγωγικές πηγές, έδαφος, εργασία, κεφάλαιο
	Παραγωγή
	Επιχειρηματίες και παραγωγοί
	Ανθρώπινο κεφάλαιο
Κόστος ευκαιρίας και αντισταθμίσεις	Κόστος ευκαιρίας
	Αντισταθμίσεις
Παραγωγικότητα	Εξειδίκευση
	Παραγωγικότητα, κατανομή της εργασίας
	Επένδυση σε κεφάλαιο και εργασία, συντελεστές παραγωγής
	Κόστος παραγωγής

-
1. Το υλικό του βασίζεται στις τρεις προηγούμενες εκδόσεις του *A Framework for Teaching the Basic Concepts* (1977, 1984 και 1993), καθώς και στο *What and When* (1988), εγχειρίδια που τυπώθηκαν από το National Council on Economic Education.
 2. Ο κατάλογος των οικονομικών εννοιών που είναι κατάλληλες για να διδαχθούν στην πρωτοβάθμια και στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, σύμφωνα με το Center for Economic Education του University of New Orleans (College of Business), βρίσκεται στις ιστοσελίδες <http://ecedweb.unomaha.edu/K-12/K-5concepts.cfm> και <http://ecedweb.unomaha.edu/K-12/6-12concepts.cfm>.

Οικονομικά συστήματα	Οικονομικά συστήματα, οικονομία της αγοράς
Οικονομικοί θεσμοί και κίνητρα	Κέρδος, κίνητρα για συμμετοχή στις οικονομικές συναλλαγές Νοικοκυριά, επιχειρήσεις
Ανταλλαγή, χρήμα και αλληλεξάρτηση	Αντιπραγματισμός Χρήμα, αλληλεξάρτηση προϊόντων και εργασιών Εμπόριο, ανταλλαγή
Αγορές και τιμές	Αγορές, τιμές Οικονομικό κύκλωμα Τιμή ισορροπίας Σχετικές τιμές, προβλήματα οικονομικής οργάνωσης
Προσφορά και ζήτηση	Προσφορά και ζήτηση Έλλειψη και πλεόνασμα
Ανταγωνισμός και η διάρθρωση της αγοράς	Μορφές ανταγωνισμού Κατανομή και διάθεση εισοδήματος
Ο ρόλος του κράτους	Δημόσια αγαθά Φόροι
Ανεργία	Ανεργία Εργατικό δυναμικό
Απόλυτο και συγκριτικό πλεονέκτημα, εμπόριο	Απόλυτο και συγκριτικό πλεονέκτημα Εμπόριο και διεθνές εμπόριο Εισαγωγές και εξαγωγές

3.1 Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής

Η πλειονότητα των πολιτειών της Αμερικής εντάσσει το σύνολο των ανωτέρω εννοιών στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση. Βασικός στόχος της αμερικανικής οικονομικής εκπαίδευσης, εκτός από την κατανόηση βασικών εννοιών από τους μαθητές, είναι η σύνδεση της οικονομικής επιστήμης με την καθημερινότητα. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει, στην ενότητα «Χρήμα», η αναλυτική μελέτη των θεμάτων που αφορούν στην ισχυροποίηση του εθνικού νομίσματος, επιδιώκοντας με αυτό τον τρόπο τη συνειδητοποίηση – από τις μικρές ηλικίες – της σπουδαιότητας ενδυνάμωσης της εθνικής οικονομίας.

3.2 Καναδάς

Η επαφή των παιδιών του Καναδά με την οικονομική επιστήμη πραγματοποιείται μέσα από παραπλήσια μαθησιακά αντικείμενα, όπως είναι η ιστορία, η γεωγραφία και η αγωγή του πολίτη. Οι μικροί Καναδοί διδάσκονται από την πρώτη τάξη του σχολείου τους για τις ανάγκες των ανθρώπων και τα μέσα με τα οποία μπορούμε να τις ικανοποιήσουμε. Στη δευτέρα τάξη γνωρίζουν γενικά στοιχεία για τη χώρα τους και τον υπόλοιπο κόσμο. Στην επόμενη τάξη μαθαίνουν για την ανταλλαγή αγαθών και υπηρεσιών και την αλληλεξάρτηση μεταξύ των ατόμων. Στην τετάρτη τάξη μελετούν τις οικονομικές σχέσεις μεταξύ των περιοχών του Καναδά, τη μεταβολή του καταναλωτικού προτύπου κατά τη διάρκεια της ιστορίας και δίνουν ιδιαίτερη έμφαση στις φυσικές παραγωγικές πηγές. Ξεχωριστή θέση κατέχει η μελέτη των ανανεώσιμων και των μη ανανεώσιμων ενεργειακών πηγών. Στις δύο τελευταίες τάξεις εμπεριέχονται στοιχεία για το ρόλο των τοπικών και εθνικών κυβερνήσεων, τις διεθνείς εμπορικές σχέσεις και αναζητούνται λύσεις στα κοινωνικά, πολιτικά και οικονομικά προβλήματα που αντιμετωπίζει η χώρα. Στους πολιτισμούς άλλων χωρών με τους οποίους καταπιάνονται οι Καναδοί συμπεριλαμβάνεται και η Αρχαία Ελλάδα (ednet.edc.gov.ab.ca και www.edu.gov.on.ca).

3.3 Αυστραλία

Κύριος στόχος της οικονομικής ανάλυσης στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση της Αυστραλίας αποτελεί η εκμάθηση τόσο της λειτουργίας της παραγωγής και της κατανομής των παραγωγικών πηγών, όσο και της διάρθρωσης της παραγωγικής διαδικασίας, καθώς η ορθή διαχείριση των παραγωγικών πόρων επιδρά στην ευπορία κρατών και ατόμων και στην άνοδο του βιοτικού επιπέδου σε εθνικό και παγκόσμιο επίπεδο. Τα θεματικά πεδία των μαθημάτων, που εντάσσονται στη «Μελέτη της κοινωνίας και του περιβάλλοντος», αφορούν α) στην οικονομία της Αυστραλίας (εισαγωγικές έννοιες και οικονομικά στοιχεία της χώρας), β) στις διεθνείς οικονομικές σχέσεις της Αυστραλίας (και στη μελέτη άλλων οικονομιών), γ) στις οικονομικές δραστηριότητες της Αυστραλίας και στους παράγοντες που επιδρούν στην επίτευξη των στόχων της οικονομίας της και δ) στην οικονομική διαχείριση σε εθνικό επίπεδο (προϋπολογισμός, μονεταριστική και μικροοικονομική πολιτική) (www.vcaa.vic.edu.au).

3.4 Νέα Ζηλανδία

Ο τομέας των κοινωνικών επιστημών στη Νέα Ζηλανδία εμπεριέχει πέντε πεδία: α) κοινωνική οργάνωση), β) πολιτισμός και παράδοση, γ) τόπος και περιβάλλον, δ) χρόνος, εξέλιξη και αλλαγές και ε) πηγές και οικονομικές δραστηριότητες (Ministry of Education και Learning Media, 1997: 19). Κύριοι στόχοι της οικονομικής εκπαίδευσης είναι «η κατανομή και η διαχείριση των πηγών» και «η συμμετοχή των ατόμων σε οικονομικές δραστηριότητες» (Ministry of Education και Learning Media, 1997: 113). Το εκπαιδευτικό σύστημα της Νέας Ζηλανδίας προσφέρει ίσως την πληρέστερη οικονομική εκπαίδευση παγκοσμίως, μετά τις Ηνωμένες Πολιτείες, καθώς οι μαθητές διδάσκονται σχεδόν το σύνολο των οικονομικών εννοιών που περιλαμβάνονται στην αμερικανική εκπαίδευση, αποκτούν επιπλέον πληροφορίες που αφορούν στην ανάπτυξη και ενημερώνονται για τις κύριες πτυχές του Management. Εξαίρεση αποτελούν οι

ενότητες που αναφέρονται στα «Οικονομικά συστήματα», στην «Ανεργία» και στο «Απόλυτο και Συγκριτικό πλεονέκτημα».

3.5 Σιγκαπούρη

Τα οικονομικά, η ιστορία, η γεωγραφία και η κοινωνιολογία (στην οποία αναλύονται παραπλήσια ζητήματα με όσα αναπτύσσουμε στην αγωγή του πολίτη των ελληνικών σχολείων) εντάσσονται στο πλαίσιο της εκμάθησης των κοινωνικών επιστημών της Σιγκαπούρης. Στόχος του εκπαιδευτικού συστήματος της ασιατικής χώρας είναι οι μαθητές των πρώτων τάξεων του σχολείου να αποκτήσουν γνώσεις σχετικά με τις οικονομικές δραστηριότητες του κράτους τους και να κατανοήσουν βασικές οικονομικές έννοιες (Curriculum Planning and Development Division και Ministry of Education, 2000: 2). Συγκεκριμένα, η θεματική ενότητα «Η χώρα μας: Δημιουργώντας το έθνος μας» (Εθνική Γεωγραφία) της πέμπτης τάξης ασχολείται με τις ανάγκες· η ενότητα της έκτης τάξης «Η χώρα μας: Εξέλιξη και Πρόοδος» πραγματεύεται την ανάπτυξη και η ενότητα «Οι σχέσεις μας με τις άλλες χώρες» προσεγγίζει τις διεθνείς οικονομικές σχέσεις (Curriculum Planning and Development Division και Ministry of Education, 2000: 10).

3.6 Αγγλία

Το εκπαιδευτικό σύστημα της Αγγλίας εντάσσει το μεγαλύτερο μέρος της ύλης των οικονομικών στα μαθησιακά αντικείμενα της «Προσωπικής Εκπαίδευσης», της «Κοινωνικής Εκπαίδευσης» και της «Αγωγής του Πολίτη». Στα αντίστοιχα σχολικά εγχειρίδια των τεσσάρων πρώτων σχολικών τάξεων αναπτύσσονται έννοιες από τις θεματικές ενότητες «Στενότητα και οικονομικές επιλογές» (από την πρώτη τάξη) και «Παραγωγικότητα» (από τη δευτέρα τάξη). Επίσης, στο μάθημα της ιστορίας καλύπτεται το θέμα της χρονικής αλλαγής καταναλωτικού προτύπου και σε αυτό της γεωγραφίας αναπτύσσονται

τα ζητήματα του συσχετισμού του περιβάλλοντος με τις ανθρώπινες εργασίες (στη δευτέρα τάξη) και της αλληλεξάρτησης προϊόντων και εργασιών (στην τρίτη τάξη) (www.nc.uk.net).

3.7 Σουηδία

Παρόμοια δομή μαθημάτων με την Αυστραλία συναντάμε στη Σουηδία, καθώς η οικονομική εκπαίδευση έχει ως κύριους άξονες «τη γνώση και κατανόηση βασικών εννοιών και συμφραζόμένων της φυσικής επιστήμης σε σχέση με τεχνικές, κοινωνικές και ανθρωπιστικές γνωστικές περιοχές» και «την απόκτηση γνώσης σχετικά με την αλληλεξάρτηση των χωρών και των διαφορετικών περιοχών του κόσμου» (Ministry of Education and Science in Sweden και National Agency for Education, 2001: 12).

4. Η διδασκαλία των οικονομικών στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση (δημοτικό σχολείο) του ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος

Στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα, όπως και στην πλειονότητα των Προγραμμάτων Σπουδών εκπαιδευτικών συστημάτων άλλων χωρών, δεν υπάρχει ανεξάρτητο, διακριτό, αυτόνομο και αυτοτελές μάθημα οικονομικής εκπαίδευσης στα Αναλυτικά Προγράμματα Σπουδών (Α.Π.Σ.) της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης. Το γεγονός αυτό, βέβαια, δεν σημαίνει αυτόματα και την κατάργηση των οικονομικών γνώσεων και γενικότερα της διδακτικής των οικονομικών στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση. Τα αυτόνομα μάθηματα αποτελούν χώρο άντλησης ειδικής γνώσης, όπως είναι η οικονομική. Σε όλα σχεδόν τα σχολικά βιβλία των άλλων μαθημάτων περιέχονται οικονομικές έννοιες, διάσπαρτες όμως σε διάφορες ενότητες που οι γενικοί μαθησιακοί σκοποί της διδασκαλίας τους είναι ανεξάρτητοι από τους σκοπούς απόκτησης συγκε-

κριμένων οικονομικών γνώσεων³. Εξαίρεση αποτελούν τα μαθήματα της Μελέτης του Περιβάλλοντος από την πρώτη τάξη του δημοτικού σχολείου έως και την τετάρτη και η Κοινωνική και Πολιτική Αγωγή της πέμπτης και έκτης τάξης, στα οποία υπάρχουν αυτούσιες ενότητες με περιεχόμενο που θα μπορούσε να ενταχθεί στα πλαίσια της οικονομικής εκπαίδευσης.

Η μελέτη του Διαθεματικού Ενιαίου Πλαισίου Προγραμμάτων Σπουδών (Δ.Ε.Π.Π.Σ., Φ.Ε.Κ. 1366/τ.β'./18-10-2001) και των Αναλυτικών Προγραμμάτων Σπουδών (Α.Π.Σ., Φ.Ε.Κ. 1373-1376/τ.β'./18-10-2001) της υποχρεωτικής εκπαίδευσης οδηγεί στη διαπίστωση ότι οι οικονομικές θεματικές περιοχές του πίνακα του προγούμενου κεφαλαίου σχεδόν καλύπτονται κυρίως από τα μαθήματα της Μελέτης του Περιβάλλοντος και της Κοινωνικής και Πολιτικής Αγωγής.

4.1 Μελέτη περιβάλλοντος

Η διδασκαλία των οικονομικών μέσα από το μάθημα της μελέτης του περιβάλλοντος με τα αντίστοιχα σχολικά εγχειρίδια εντάσσεται στον γενικό σκοπό των Δ.Ε.Π.Π.Σ. και στους ειδικούς σκοπούς του Α.Π.Σ. διδασκαλίας του μαθήματος. Ο γενικός σκοπός (Δ.Ε.Π.Π.Σ., 2001: 371) παραπέμπει στην απόκτηση γνώσεων από τους μαθητές και στην ανάπτυξη δεξιοτήτων που έχουν σχέση με τη λειτουργία, τους συσχετισμούς και την αλληλεπίδραση του φυσικού και ανθρωπογενούς περιβάλλοντος. Το μάθημα της Μελέτης του Περιβάλλοντος συνιστά σύμφωνα με το Α.Π.Σ. (Α.Π.Σ., 2001: 378) του μαθήματος έναν ενιαίο φορέα μάθησης με διεπιστημονικό χαρακτήρα, στον οποίο ενσωματώνονται στοιχεία από το φυσικό, κοινωνικό και, εκτός των άλλων, από το οικονομικό περιβάλλον. Εντάσσει δε, σε ένα διεπιστημονικό πλαίσιο, στοιχεία και από την επιστήμη της οικονομίας. Επιδίωξη είναι η δια-

3. Σε σχετική διδακτορική διατριβή για τη διδασκαλία των οικονομικών στη μέση εκπαίδευση υπάρχουν αποκωδικοποιημένες οικονομικές έννοιες από τα ανθολόγια της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης, Σαμαράς, 2003.

μόρφωση από τους μαθητές των απαραίτητων στάσεων για την ομαλή ένταξή τους στο κοινωνικό και πολιτιστικό περιβάλλον τους.

4.2 Κοινωνική και πολιτική αγωγή

Το μάθημα της Κοινωνικής και Πολιτικής Αγωγής αντιμετωπίζει τους μαθητές ως αυριανούς πολίτες. Ο γενικός σκοπός της διδασκαλίας του αναφέρεται στην απόκτηση γνώσεων που θα βοηθήσουν τους μαθητές να κατανοήσουν την κοινωνική, οικονομική και πολιτική ανάπτυξη. Να αναπτύξουν και να καλλιεργήσουν τέτοιου είδους δεξιότητες που θα τους καταστήσουν ικανούς για υπεύθυνη και ενεργό συμμετοχή στο κοινωνικό, πολιτικό και οικονομικό γίγνεσθαι (Δ.Ε.Π.Π.Σ., 2001: 281). Οι ειδικοί σκοποί του Α.Π.Σ. του μαθήματος παραπέμπουν στην εξέταση θεμάτων που έχουν σχέση με την κοινωνική πραγματικότητα, λαμβάνοντας υπόψη την κοινωνική, πολιτική και οικονομική τους διάσταση, καθώς και στην αποσαφήνιση, προσέγγιση και κατανόηση εννοιών της άμεσης και ευρύτερης κοινωνικής πραγματικότητας, όπως η οικονομική και τεχνολογική ανάπτυξη, η διεθνής συνεργασία και κατανόηση (Α.Π.Σ., 2001:288).

Γενικότερα οι σκοποί διδασκαλίας των παραπάνω μαθημάτων της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης των Α.Π.Σ. επιδιώκουν τη σύνδεση της διδακτέας ύλης με την καθημερινότητα του μαθητή, γεγονός που επιβάλλει να διδάσκονται οικονομικά μαθήματα τα οποία είναι ενταγμένα ως αυτοτελείς ενότητες στα αντίστοιχα σχολικά βιβλία.

4.3 Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγραμμάτων Σπουδών (Δ.Ε.Π.Π.Σ.)

Επίσης το Δ.Ε.Π.Π.Σ. παρέχει τη δυνατότητα μέσα από τη διαθεματικότητα⁴ να συνδυαστούν θέματα από τη διδακτέα ύλη άλλων μαθημάτων, όπως η ελληνική γλώσσα,

4. Το Δ.Ε.Π.Π.Σ. και τα συνακόλουθα Α.Π.Σ. που ισχύουν από το έτος 2003 στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα για την υποχρεωτική εκπαίδευση δι-

τα μαθηματικά, η ιστορία και γενικότερα το σύνολο των μαθημάτων, με αποτέλεσμα την πληρέστερη και διεξοδικότερη γνώση. Τέτοια θέματα και ζητήματα μπορεί να είναι και τα οικονομικά, τα οποία μπορούν να διδαχθούν με διαθεματικές δραστηριότητες και σχέδια εργασίας (projects), με αποτελεσματικό τρόπο.

Κατά τον Σ. Αλαχιώτη, πρόεδρο του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου, η διαθεματική προσέγγιση δίνει τη δυνατότητα στο μαθητή να συγκροτήσει ένα ενιαίο σύνολο γνώσεων και δεξιοτήτων, ένα πλέγμα στάσεων και αξιών που θα του επιτρέπει να αναπτύσσει προσωπική άποψη για θέματα που σχετίζονται μεταξύ τους, καθώς και με ζητήματα της καθημερινής ζωής, για να μπορεί να διαμορφώνει το δικό του «κοσμοείδωλο» και τη δική του «κοσμοαντίληψη» (Αλαχιώτης, 2002β: 8).

4.4 Ευέλικτη ζώνη

Άλλη μια δυνατότητα διδασκαλίας των οικονομικών στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση, στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα, παρέχει και το πρόγραμμα «ευέλικτης ζώνης». Η ευέλικτη ζώνη, που βρίσκεται ακόμη σε πιλοτική φάση, εντάσσεται στον γενικότερο σχεδιασμό αλλαγής της θεώρησης του εκπαιδευτικού συστήματος της υποχρεωτικής εκπαίδευσης που προβάλλεται στο Δ.Ε.Π.Π.Σ. Ο χρόνος εφαρμογής του προγράμματος ποικίλλει: τέσσερις ώρες την εβδομάδα στις τέσσερις πρώτες τάξεις και δύο ώρες στις δύο τελευταίες. Διδακτική ύλη, εκπαιδευτικά προγράμματα και θέματα που δεν βρίσκουν χώρο στο ασφυκτικό ωρολόγιο πρόγραμμα μπορούν να αποτελέσουν διδακτικά αντικείμενα στην ευέλικτη ζώνη. Η επιλογή των θεμάτων επαφίεται στην κρίση των μαθητών και των εκπαιδευτικών. Έχει «ανοιχτή» θεματική και η επιλογή των αντικειμένων βασίζεται κυρίως στην αρχή

κρίνονται από πνεύμα ευελιξίας όσον αφορά την ύλη των μαθημάτων και επιτρέπουν την εξέταση των θεμάτων από πολλές οπτικο-επιστημονικές γωνίες. Στα προηγούμενα συμβατικά-παραδοσιακά Α.Π.Σ. υπήρχε η αντίληψη «κατακερματισμού» της γνώσης, με αποτέλεσμα τη μη ολιστική θεώρησή της.

της ελεύθερης συλλογικότητας και στην αρχή της ποικιλίας και του πλουραλισμού (Αλαχιώτης, 2002α: 11).

Για την ευέλικτη ζώνη, πυρήνα συμπύκνωσης της πρότασης του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου αποτελεί το πολυθεματικό βιβλίο, που αναφέρεται σε ποικίλα θέματα, συμπεριλαμβανομένων των οικονομικών. Το συγκεκριμένο βιβλίο δεν θέτει μεταξύ αυτών περιορισμούς στη θεματολογία και η επιλογή οικονομικών θεμάτων μπορούμε να πούμε ότι είναι πρόκληση για την ευέλικτη ζώνη, αφού από τις βασικές της αρχές είναι και η σύνδεση της σχολικής γνώσης με τις πραγματικές καταστάσεις της ζωής, προσδίδοντάς της νόημα, ανοίγοντας διαύλους επικοινωνίας του σχολείου με την οικογένεια και την τοπική κοινωνία (Ματσαγγούρας, 2002: 17).

Στο βαθμό όμως που τα οικονομικά θέματα διδάσκονται μέσα από τη διαθεματικότητα και την ευέλικτη ζώνη, επειδή η επιλογή τους επαφίεται στα ενδιαφέροντα των εκπαιδευτικών και των μαθητών, είναι αναγκαίο να απαντήσει σχετική επιστημονική έρευνα με τεκμηριωμένα συμπεράσματα.

5. Συμπέρασμα

Η διδακτική των οικονομικών στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση, στην πλειονότητα των προγραμμάτων σπουδών των εκπαιδευτικών συστημάτων των περισσότερων χωρών, όπως και στην Ελλάδα, εντάσσεται στο πλαίσιο μελέτης των κοινωνικών επιστημών. Οι επιλογές που αφορούν τα Α.Π.Σ. προσαρμόζονται στις ανάγκες και τις επιταγές της κάθε εποχής και εκφράζουν τη βούληση για τη βελτιστοποίηση της εκπαιδευτικής διαδικασίας και των αποτελεσμάτων της. Κατά τον Kress (1999) το σημερινό σχολείο βρίσκεται απέναντι από την πρόκληση της διαρκούς προσαρμογής και κατά τον Le Metais (1999) κάθε εκπαιδευτικό σύστημα συνδυάζει στοιχεία του παρελθόντος, του παρόντος και του μέλλοντος.

Συμπερασματικά, θεωρούμε ότι, επειδή η οικονομική εκπαίδευση καλλιεργεί αξιόπιστους τρόπους σκέψης και το περιεχόμενό της έχει άμεση σχέση με τις επιταγές της σημερινής μεταβαλλόμενης πραγματικότητας, είναι αδήριτη η ανάγκη ένταξης των οικονομικών ως αυτοτελούς μαθήματος και στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση, εφόσον, εκτός των διδακτικών της απαιτήσεων που είναι πολλές, από τη φύση του περιεχομένου της δίνει και πολλές ευκαιρίες για πολλαπλές διαθεματικές προσεγγίσεις.

Πηγές και Βιβλιογραφία

Πηγές

Αγγλία – www.nc.uk.net (National Curriculum)

- Department for Education and Employment και Qualifications and Curriculum Authority (1999) *The National Curriculum for England: non-statutory frameworks for personal, social and health education and citizenship at key stages 1 & 2; personal, social and health education at key stages 3 & 4*, London: Department for Education and Employment και Qualifications and Curriculum Authority (www.nc.uk.net/download.html).
- Department for Education and Employment και Qualifications and Curriculum Authority (1999) *The National Curriculum for England: history*, London: Department for Education and Employment και Qualifications and Curriculum Authority (www.nc.uk.net/download.html).
- Department for Education and Employment και Qualifications and Curriculum Authority (1999) *The National Curriculum for England: geography*, London: Department for Education and Employment και Qualifications and Curriculum Authority (www.nc.uk.net/download.html).

Αυστραλία – (www.vcaa.vic.edu.au) Victorian Curriculum and Assessment Authority (www.vcaa.vic.edu.au/VCE/STUDIES/sose/economics.htm).

- Victorian Curriculum and Assessment Authority (2000) *Study Summaries for Revised VCE Studies* (www.vcaa.vic.edu.au/VCE/STUDIES/summary/pdfs/economic.pdf).
- Victorian Curriculum and Assessment Authority (2000) *Resource material to assist in the implementation of VCE Economics* (www.vcaa.vic.edu.au/VCE/STUDIES/impreview/pdfs/Econmcs.PDF).

Ελλάδα - www.yrepth.gr (Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων)

- www.pi-schools.gr (Παιδαγωγικό Ινστιτούτο).
- Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγράμματος Σπουδών, Φ.Ε.Κ. 1366/τ.β'./18-10-2001.

- Αναλυτικά προγράμματα Σπουδών Υποχρεωτικής Εκπαίδευσης, Φ.Ε.Κ. 1373 έως 1376 /τ.β'./18-10-2001

Καναδάς – ednet.edc.gov.ab.ca (Alberta Program of Studies) και www.edu.gov.on.ca (Ministry of Education and Training, Ontario).

- Alberta Program of Studies (1990) *Social Studies (Elementary)* (ednet.edc.gov.ab.ca/k_12/curriculum/bySubject/elem2003.pdf).

Νέα Ζηλανδία – www.minedu.govt.nz (Ministry of Education)

- Ministry of Education και Learning Media (1997) *Social Studies in New Zealand Curriculum*, Wellington: Ministry of Education και Learning Media (www.minedu.govt.nz/web/downloadable/dl3523_v1/socialst.pdf).

Σιγκαπούρη – www1.moe.edu.sg (Ministry of Education)

- Curriculum Planning and Development Division και Ministry of Education (2000) *Studies Syllabus Primary*, Singapore: Curriculum Planning and Development Division και Ministry of Education (www1.moe.edu.sg/syllabuses/doc/SocialStudies_Pri.pdf).

Σουηδία – www.skolverket.se (The National Agency for Education)

- Ministry of Education and Science in Sweden και National Agency for Education (2001) *Curriculum for the compulsory school system, the pre-school class and the leisure-time centre*, μετάφραση στα αγγλικά Brian R. Turner, Stockholm: Graphium Västra Aros (www.skolverket.se/pdf/lpoe.pdf).

Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής

- National Council on Economic Education (2002) *Virtual Economics. An Interactive Center for Economic Education*, Version 2.0.2, New York: National Council on Economic Education. Economics Standards: Maine (ME.PDF), Virginia (VA.PDF), California (HSSF.PDF), Idaho (ID.PDF), Illinois (IL.PDF), Indiana (IN.PDF), Kansas (KS.PDF), Kentucky (KY.PDF), Maryland (MD.PDF), North Carolina (NC.PDF), Missouri (MO.PDF), Florida (FL.PDF), Washington (WA.PDF), National Council on Economic Education (NCSE.PDF).

- Board of Education (1995) *History and Social Science Standards of Learning for Virginia Public Schools*, Virginia: Board of Education και Commonwealth of Virginia.
- Economic Education Web (2003) *Nebraska Social Studies Standards*, University of New Orleans, College of Business, Center for Economic Education <http://ecedweb.unomaha.edu/K-12/K-5concepts.cfm> και <http://ecedweb.unomaha.edu/K-12/6-12concepts.cfm>.

Βιβλιογραφία

- Αλαχιώτης, Σ. (2002α) «Η ευέλικτη ζώνη του σχολείου», *Επιθεώρηση Εκπαιδευτικών Θεμάτων*, Ειδικό αφιέρωμα στην ευέλικτη ζώνη (6), 5-14.
- Αλαχιώτης, Σ. (2002β) «Για ένα σύγχρονο εκπαιδευτικό σύστημα», *Επιθεώρηση Εκπαιδευτικών Θεμάτων*, Ειδικό αφιέρωμα στη διαθεματικότητα (7), 7-18.
- Ajello, A., Bombi, A., Pontecorvo, C. και Zucchermaglio, C. (1987) «Teaching economic in primary school: The concepts of work and profit», *International Journal of Behavioral Development* (10), 51-69.
- Benzing, C. και Christ, P. (1997) «A survey of teaching methods among Economics Faculty», *Journal of Economic Education*, Spring, (28), (2), 182-188.
- Bloom, B. (1956) *Taxonomy of Educational Objectives. The classification of Educational Goals*, Handbook 1, Cognitive Domain, New York: David McKay Co.
- Kourilsky, M. (1986) «School Reform: The role of the Economic Educator», *Journal of Economic Education*, Summer: 213-217.
- Kress, G. (1999) *Education for the 21st Century*, Inaugural Lecture, Institute of Education, University of London.
- Le Matais, J. (1999) «Values and aims in the curriculum and assessment frameworks: A 16 nation review», στο B. Moon και P. Murphy (επιμ.) *Curriculum in context*, 93-113.
- Μακρίδου-Μπούσιου Δ. (2002) Η έρευνα στη διδασκαλία των οικονομικών, στα σχολεία και τα πανεπιστήμια, *To Βήμα των Κοινωνικών Επιστημών*, (Θ), (32), 115-137.

- Μακρίδου-Μπούσιου, Δ., Γιουβανάκης, Θ., Σαμαρά, Χ., Ταχματζίδου, Α. (2003) *Θέματα μάθησης και διδακτικής, Θεσσαλονίκη, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας.*
- Ματσαγγούρας, Η. (2002) «Ευέλικτη Ζώνη Διαθεματικών Προσεγγίσεων: Μια εκπαιδευτική καινοτομία που αλλάζει το σχολείο», *Επιθεώρηση Εκπαιδευτικών Θεμάτων, Ειδικό αφιέρωμα στην ευέλικτη ζώνη*, (6), 15-30.
- Νημά, Ε. και Καψάλης, Α. (2002). *Σύγχρονη Διδακτική, Θεσσαλονίκη, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας.*
- Σαμαράς, Μ. (2003) Η διδασκαλία των Οικονομικών στη Μέση Εκπαίδευση. Οικονομία και φαντασία, *Διδακτορική διατριβή, Τμήμα Εφαρμοσμένης Πληροφορικής, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας.*
- Saunders, P. και Walstad, W. (1990) *Teaching the Principles of Economics: An Instruction and Summary*, Mexico, McGraw-Hill.
- Saunders, P. και Gilliard, J. V. (επιμ.) (1995) *A Framework for Teaching Basic Economic Concepts, with Scope and Sequence Guidelines, K-12*, New York: National Council on Economic Education.
- Sosin, K., Dick, J. και Reiser M. (1997) «Determinants of Achievement of Economics Concepts by Elementary School Students», *Journal of Economic Education*, Spring, 100-121.
- VanSickle, R. L. (1992) «Learning to Reason with Economics», *Journal of Economic Education*, Winter, 56-64.
- Walstad, W. (1979) «Effectiveness of a US-MES in service economic education program for elementary teachers», *Journal of Economic Education*, Fall: 1-12.
- Whitehead, D., Dyer, D. (1991) *New developments in Economic and Business Education, A Handbook for teachers*, London, Kogan Page.
- Whitehead, D. και Μακρίδου-Μπούσιου Δ. (1995) *Οικονομική Εκπαίδευση, Διδακτική των Οικονομικών. Ένα εγχειρίδιο για τους καθηγητές των Οικονομικών*, Αθήνα, Gutenberg.